

[illegible]

[illegible]

[illegible]

द्वितीयाः तस्य कथ्यन्ति स्मयात् निर्वागकृतं तदिति चेन्न स्वभावस्यापि
भवता निदानावतारकृत्यानाम् । तदवतिष्ठः सोऽपि स्वभावश्चेति चेन्न
त्ययोः स्वभावसंभवेनियन्ततायाः कथं प्राप्नुयान्त्यत्येनं नियामकनिमित्तं
सन्निवृत्तवाद्यधिकांशसामर्थ्यापत्तेः । निश्चयस्य च स्वस्यानियमकत्वे
निर्वासकत्ववाक्येऽनुपपत्तेः । अतिप्रसङ्गात् च तत्त्वेन नियामक
त्वादतिप्रसङ्गेन नियमयोगात् भूत्वा नियमकत्वेन प्रागनियतत्वा-
पत्तेः स्वमन्तेनापि जगन्निमित्तं स्वस्यदपि किं वदितुं घटादिकपेक्षा
नियतमेव घटादि करोति तदा घटाद्यपि तथा कुर्यात् । न घटादित्वे
नियन्तात्मस्य किन्तु घटादेः कालविशेषयोगादिति चेन्न यदि नासौ
घटादिकाः कालविशेषयोगितानियममिच्छते तदा घटादिकाः कालविशेषयोगा-
मपि तथा कुर्यात् । संकृता भवति कुर्यादसत्कायानियते नियते परः ।
तास्यदतिप्रसङ्गतमन्यथा अनियतत्वेति । कार्यकारणयोः कालभेदा-
द्विद्वन्निर्वासकत्वाप्रसङ्गे उत्तरोत्तरं पूर्वपूर्वमिदम् । किदाद्यादित्य-
विनिर्गत्यत्यति । प्राचीनस्य नियमे माघशकं तमेति तिस्रः शत-
शकन्त्येनैव विनिर्गता प्रवाहयोगेति अभूत्वा च कस्य स्वाभावत्वं
सम्बन्धित्वाधारत्वात् सम्बन्धस्यापेक्षत्वात् तथैव तदा प्रारब्धानुपपत्तेः
तद्वि सुश्रुजितोपि नटवदुल्लंखनस्य सत्त्वं सत्यति नाप्यन्यस्यासौ
सम्बन्धस्यैव तथानुपपत्तौ । स्वभावादेवासीदृष्टादपि हि स्वभाव-
तादात्म्यं परस्य नियमगोभावात् कथं परः सम्बन्धोऽसङ्गो भवेत् । यत्
किञ्चित्सम्बन्धमभिधीयते तत्सम्बन्धेति स्वीकार्यं न च समवायाधार-
त्वं प्रत्यादिष्टत्वं सम्भवति । तत्रोपपत्तिभावात् स्यात् संयोगसमवाया-
सम्भवात् । स्वभावसम्बन्धस्य च निरस्यत्वात् । तथाचावभावादि सति
वेद्यप्रतिषेधिसम्भवेनाभिधानप्रसङ्गात् । सापेक्षाधीनरत्नमोक्ष-
जगतः परस्परविरोधेनातकस्य स्ववशापन्नदिति । अदपि नियम्यत्वं
भिन्नं नियमनं तदपि कथं तदेव नियमयति नान्यदिति तदीकार-
त्वादिति चेत् कां पुनराधारार्थं यत्नं शीघ्रं तदिति चेन्न वञ्चेति

[illegible]

[illegible]

[illegible]

निप्रमे प्राक्ता नीलतयाभिधोयमाने प्रागित्यायुः कल्पयेद्यै वत्तं
मानभविष्यत्काणां प्राक्ताः सख्यः स्वस्मिन्नेदकोविषेचनीयः । ननु तद्विने
यत्तं धृक्त्वं वत्तं मानादिबुद्धयर्थेन स्वनिष्ठमवेति न प्रमाणाभिहितं चेत्
तथाहि वर्तमानादिबुद्धेरपेक्षोविषयः । कादाचित्केनैवति चेत् तावत्तु
विषयः सामानिकः कोणाधिको वा । नाथः कान्तः भवतिरेकता
भ्युपगमात् यद्यपि मानो वर्तमानः प्रतीयते सद्यः पूर्वं भावीति
पञ्चाङ्गतइति च न प्रतीयेत । त्रिविधस्वभाववदासाधिति चेन्न भेद
प्रसङ्गात् स्वस्मानुपपत्तिप्रसङ्गात् अथैव वर्ततइति प्रत्ययसम्भवे
वृत्तेऽवतिष्ठति इति प्रत्ययप्रसङ्गात् । द्वितीयभेदुपाधिस्मिधोय-
तम् सुखादिक्रियासम्भवेभेदः स इति चेन्न भूतभविष्यतोऽपि क्रिया
सम्भवेऽप्यन्यस्यावश्यं वक्तव्यत्वात् य एव दिवसाः सद्यःप्रतिविशेषा-
धिक्येन वर्ततइति प्रतीतः स एव हि तदवच्छिन्नोदत्तव्यवसम्येन
वर्तमानिति च तदि निर्विशेषस्य तावत्तु तदतीतं च प्रतीयतेऽनागतत्वं
वा किञ्च साधिविशेषेणैवावशिष्टस्य येनैवासाः पूर्वं दिनान्तरात्
अवच्छिन्नो वर्ततइति प्रतीतः येनैवासाधिता तत्तत्तु स्ववच्छिन्नो वृत्त-
इति वतिष्ठति इति च तदपि तत्तु प्रतीयते । ननु सद्यमेतत्तु यदा
तदप्राधिसम्भवेऽस्तस्य स्वस्मिन्नावतिष्ठमानस्तदा वर्तमानप्रत्ययः यदा
सद्यः विनष्टो भवति तदा भूतप्रत्ययो यदा नागतस्तदा भविष्यत
प्रत्ययइति तैतदिति यदाच जटोविवक्षितार्थस्तदा तज्जायस्यैव
तज्जायोपाधयसित्यामात्रयानवृत्त्यायैव तत्तु प्रसङ्गः । विनष्टादिशब्दा
स्वातीतादिपर्यायाः स्तेषां सर्वेषामेव अर्थे निरूप्यमाणे तत्तु
प्रतिपक्षेऽशब्दः प्रदुष्यति तन्निरासिं कृत्वाऽपि साध्यप्रतीतिमात्रा-
प्यति । तत्तु त्रिधावच्छिन्नः कोणा वर्तमानः तत्प्रागभावावच्छिन्नो
भविष्यत् तदसावच्छिन्नो भूतइति चेन्न प्रतीतानागतप्रतीतिरानेपि
क्रियावच्छिन्नः प्रतीतइति वर्तमानप्रत्ययप्रसङ्गात् तावदवस्थात् ।
क्रियानवच्छिन्नस्य तस्य सद्यःप्रमाणाभावात् साभावावच्छिन्नोऽनागतप्रतीतिः प्राग-

भावेन प्रागभाववत्त्वम् । अथ न दुरविशेषः प्रवृत्तस्यापि प्राग-
भावेन केव विरोधो वक्तव्यः । अभावे विनाशो प्रागभावः उच्यते
मान् ज्वलद्व्युत्पत्त्याविशेष इति चेन्न कीदृशं प्रागभावस्य विनाशो येन
विनाशो लभ्यते । यदि प्रतिद्विगमिता घट इति प्रवृत्तस्यापि प्रागभाव-
वत् प्रतिद्विगमिता साऽपि विनाशो प्रागः । उच्यते माद्य प्रवृत्त इति
उच्यते प्रागभावा विरोधोऽयः । अद्यतवस्तः सर्वत्र तस्य सामान्यं तदा
अभावे व्यसन्नवत्त्वं । अद्य स्वल्पसर्वत्र तदा प्रागभावोऽपि प्रसङ्गः
तस्यापि कदापि दसत्त्वात् प्रवृत्तस्यतः प्रवृत्तं सर्वत्र विवक्षितमिति चेन्न
पुनरानीयत्वात् तस्यैव निरूप्यमाणत्वात् । एतेन कारणावच्छिन्न
सर्ववस्तुत्पत्तिरित्यादि निरस्तं पुनरपि निरूप्यमाणस्य तदर्थं कारणाणां
निवृत्त्येव । अस्तु तावदतीतानागतयोरेकतया विवक्षितः यत्क्रियाय
च्छिन्ना यः कालः स तत्क्रियायैकतया वस्तुभागे वस्तुत्पत्त्येति
येन तदर्थेऽयं कालः । किं तदुपयोगेन उत तदवच्छिन्नतया तत्-
प्रतिशक्तिगततया उत तेन वस्तुत्पत्त्येव वा वाद्यः उपाध्ययैकतयातीता
नागतप्रतिपत्तिविषयमपि तस्य व्यसन्नदुष्कारात् । नापि द्वितीयः
कालः दयं दायं इति वदन्नादयं वस्तु तदवच्छिन्नतया तदवच्छिन्न-
त्वात् सत्येव च विविधावच्छिन्नतया आसीदसि भविष्यतीति प्रत्यया
चोक्त्या प्रसक्तम् । अतएव न तृतीयः नापि चतुर्थः अतीतानागत
प्रतीतिकालो ज्ञातव्य इदं प्रकारेण वस्तुभागे प्रत्ययविषयत्वप्रसङ्गात् ।
नास्ति क्रियावच्छिन्नद्वयः प्रकारोऽतीतानागतभावे वस्तु तदवच्छिन्न-
वत् भावताया अद्याप्यवच्छिन्नान्न वस्तु तदवच्छिन्नता विशेषस्य दर्शयितु-
मशक्यत्वात् तत्क्रियावच्छिन्नं तदवच्छिन्नतया वस्तुभागेति चेन्न
नाशस्य कालादयतया निरूप्यमाणत्वात् कालात्तरस्यान्वयप्रसङ्गात्
तस्यैव च कालस्य तदावच्छिन्नं व्यसन्नमात्रवत्त्वम् । स्यादिति
प्रागभावविनाशविषयत्वात् प्रागभावविनाशविषयत्वात् कालो वस्तुभागे वस्तु-
न प्रागभावविनाशविषयत्वात् पूर्वः तदवच्छिन्नतया वस्तुभागेति प्राग-

भावे प्रत्येकदेशे च स्वाभाविकमेव भेदमादाय व्यवस्था प्रोक्तवती हेतु-
रभावप्रागभाववृत्तिस्वभावभूतस्यैव विशेषणं नाव्यभादाय सप्रत्ययस्य
अन्यतथैव स्वाभिदासभावः प्रत्येकदेशे च प्रत्येकस्थितिः तैव साक्षात्
लक्षणप्रतिपाद्यं स्वोपहितस्य स्वैरुपहितमपत्तिः इत्थं कर्तव्यता
यद्यः प्रानोत्तरैव तथाप्यहं वत्तमानतावभासात् प्रोक्तवती तदाहो हृदो
मयतिप्रत्ययस्य तदाहो मया हृदये इत्यन्तरावपत्तिः । अतएव
स्वप्राधान्येति निश्चयः । योदानर्थः स्वप्राधान्ये वत्तमानतायाः तावत्
एव परेण येह्येव्यभिचारात् स्वप्राधान्यादाव्यभिचारेऽपि विषये वि-
शेषाभावात् स्वल्पमेव विशेष्यइति चेन्न तथासुगममावृत्तमाभ्यासमुप-
पत्तिः प्राक्प्रत्येकभाववदेषः स्वरूपताविशेषेऽपि तावदेव भूतभव्यव-
दास्य कतरं चानामैव व्यवहारस्योपाधिरित्यनुभूते नाव्यभेदप्रत्ययक
तथा च तस्मिन्कालावस्थेः पूर्वप्रत्ययकं पूर्वतापरतागिरिति विना अन्य
जगत्तात्पर्यमिति । उपाधिभिदानं तावदेव येषां कतश्चाभिमतः
तावत् सोऽपि अन्तर्लूक्यक्रियासंज्ञेयाधिभेदसम्भवेन तावत् प्रोक्त-
तथायमेवोपाधिर्नान्वक्तुमिति प्राविनिगम्यतात् प्रतिपक्षसमायेद
वादिपक्षेऽपि च भावतावत्तु वत्तमानतादिशेषादायमुपाध्यास्यद्वयं
अथमविनोक्तापाधिदोषमासौवापरादादिति ।

ननु तथापि विषयभेदे तावत्तावदवितर्कः प्रतीतिभेदस्य तावत्तावत्
त्वात् स्वतः स्वाभाविकः सिद्धो विशेषवैविधेयनाशस्तो सप्रत्ययवासा-
दिति चेन्न सप्रत्ययस्यैव तिल्वं तुमप्रत्ययत्वात् तथापि संशयस्य विषय-
त्वात् तिल्वयाधिकृतो विशेषः उक्तः अतिवृत्तः अतः किं त्वित्यविशेषे-
वोपाधिना जनः कार्यविशेषः उक्तानेनैव तेषां भूतः सम्बन्धिता
इति । न प्रथमं प्रत्ययविशेषः उक्तः अतः कतिपयविशेषः सप्रत्ययस्य
चेन्न तावत्तदवस्थसुखीनवस्थसुखीनः तावत्तदवस्थसुखीनः तावत्तदवस्थसुखीनः
विति चेन्न भेदाभेदप्रतीतिना तावत्तदवस्थसुखीनः तावत्तदवस्थसुखीनः
सम्बन्धात् सम्बन्धवैविध्यं तावत्तदवस्थसुखीनः तावत्तदवस्थसुखीनः

